

ERGENLERDE KONTROL ODAĞINI YORDAMADA KARAR VERME VE PROBLEM ÇÖZMENİN ROLÜ¹

Dr. Oğuzhan Çolakkadıoğlu
Mustafa Kemal Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
colakkadioglu@gmail.com

Yard. Doç. Dr. Fulya Cenkseven Önder
Çukurova Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
fulyac@cu.edu.tr

Uzm. Psk. Dan. Raşit Avcı
İhsan Sabancı Kız Teknik ve
Meslek Lisesi
ravci@gmail.com

Özet

Araştırmada ergenlerin iç kontrol odağı düzeylerini karar vermede öz saygı, karar verirken kullandıkları başa çıkma stilleri (ihtiyatlı seçicilik, umursamazlık, panik ve sorumluluktan kaçma) ve problem çözme düzeylerinin ne oranda yordadığını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma 199'u (%53.4) kız, 174'ü (%46.6) erkek 373 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları 15-19 yaşları arasında değişmektedir. Araştırmada “Nowicki-Strickland İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği”, “Ergenlerde Karar Verme Ölçeği” ve “Problem Çözme Envanteri” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin iç kontrol odağının yordayıcılarının toplam varyansa katkıları açısından sırasıyla “problem çözme”, karar vermede “özsaygı”, karar vermede kullanılan başa çıkma stillerinden “umursamazlık” ve “ihtiyatlı seçicilik” olduğu belirlenmiştir. Değişkenlerin tamamı toplam varyansın % 27.8'ini açıklamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kontrol odağı, karar verme stilleri, problem çözme

THE ROLE OF DECISION MAKING AND PROBLEM SOLVING IN PREDICTING LOCUS OF CONTROL AMONG ADOLESCENTS

Abstract

The purpose of this study is to determine the level which the adolescents' self-esteem in decision making, the coping styles they use in decision making (complacency, vigilance, panic and cop-out) and their problem solving skills explain their locus of control. The study has been conducted on a total of 373 adolescents, of which 199 were

¹ Bu çalışma 21-23 Ekim 2009 tarihinde Adana'da düzenlenmiş olan X. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

females (52.8 %) and 174 were males (46.6 %), between the ages of 15 and 19. The "Nowicki-Strickland Locus of Control Scale", the "Adolescent Decision Making Scale" and the "Problem Solving Inventory" have been employed within the study. As the result of stepwise regression analysis, it has been determined that "problem solving", "self-esteem" in decision making and the coping style "complacency" and "vigilance" used in decision making respectively explain 27.8 % of locus of control.

Key Words: Locus of control, decision making styles, problem solving.

Giriş

Kontrol odağı kavramı psikolojide sık kullanılan kavramlardan biridir. Bu kavram 1950'li yılların ortalarında Phares tarafından ortaya atılmış, ancak bir kişilik yapısı olarak günümüzdeki anlamıyla ilk kez Rotter'in 1966 yılında yayınlanan makalesinde açıklanmıştır (Dönmez, 1987; Demirci, 1998). Kontrol odağı kavramının kuramsal çerçevesini Rotter'in da üzerinde uzun yıllar çalıştığı "Sosyal Öğrenme Kuramı" oluşturmaktadır. Alanyazında yer alan çalışmalar göre, kontrol odağı, kişinin davranışının sonuçlarıyla ilgili olumlu ya da olumsuz beklenti içinde olmasıdır. Dolayısıyla, bu beklentiler kişilerin davranış biçimlerinin önemli bir belirleyicisidir (Rossier, Dahourou, ve Mccrae 2005, Rotter 1954). Dış kontrol odaklı insanlar, pekiştirmenin dışsal güçlere bağlı olduğunu düşünerek sahip oldukları yetenekleri ve davranışlarıyla çok az şeyi iyileştirmek için ya hiç çaba göstermezler ya da çok az gayret gösterirler (Yeşilyaprak, 2005). Öte yandan, iç kontrol odaklı insanlar ise, davranışlarının sonunda ortaya çıkan pekiştirmenin kendi davranışlarına bağlı olduğunu düşünürler. Bu bağlamda, kendi yaşamlarından sorumlu oldukları değerlendirmesini yaparak, buna uygun davranış ortaya koyarlar. Bu açıdan iç kontrol odaklı bireylerin, başarılı, etkili, atılgan, girişimci, güvenli ve bağımsız kişilik özelliklerine sahip olduğu belirtilmektedir (Loosemore ve Lam 2004, Silvester, Gough, Anderson ve Mohamed, 2002, Yeşilyaprak 2000). Benzer şekilde iç kontrol odağının, bireylerin kendilik algılarının (Loosemore ve Lam 2004, Silvester ve ark. 2002), başa çıkma becerilerinin (Elise, Bryan ve Kathleen, 1998) ve içsel motivasyonlarının daha yüksek olması (Fazey ve Fazey 2001) ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca, bu bireylerin kendilerini daha sağlıklı hissettikleri de görülmektedir (Ozolins ve Stenstrom, 2003).

Problem çözme, bir problem ile karşılaşıldığında bunun üstesinden gelmek için çeşitli alternatif çözüm yollarının üretilmesi, bu alternatif çözüm yolları içinde en etkili olanın seçilebilmesi ve seçimin uygulanabilmesi olarak tanımlanmaktadır (D'Zurilla ve Goldfried, 1971). Problem çözmenin aşamalarına baktığımızda, (a) probleme odaklanma, (b) problemi tanımlama ve formüle etme, (c) seçenekleri belirleme, (d) karar verme, (e) çözümü uygulama ve (f) sonucu değerlendirmedir (Nezu, Saad ve Nezu, 2002).

Araştırmacılar problem çözme sürecinde problemi etkili bir şekilde çözebilmek için karar vermek gerektiğini, dolayısıyla problem çözme ve karar verme arasında ilişki olduğunu belirtmektedirler (Kuzgun, 2008; Nezu, Saad ve Nezu, 2002;

Schinke ve Gilchrist, 1984). Karar verme konusunda çalışmış olan araştırmacılar karar vermeyi farklı şekillerde tanımlamışlardır. En genel tanımıyla karar verme olması muhtemel olasılıklardan birini seçme işlemidir (Furby ve Beyt-Marom, 1992; Miller ve Byrnes, 2001; Nelson, 1984; Scott, 2003; VonWinterfeldt ve Edwards, 1986; Welton ve Mallan, 1999; Zunker, 1998).

Kuzgun (2004), karar verme işleminin başlayabilmesi için o güne kadar gidilen yolun tıkanması ya da daha çekici özellikleri olan yeni olanakların açılması, bunun karar verecek kişi tarafından algılanması ve durumda bir değişiklik yapma gereksiniminin hissedilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu gereksinimi hissedenden kişi de yeni seçenekleri değerlendirip birine yönelmede özgür olabilmelidir. Akılcı bir karar sürecinin şu aşamalardan geçtiğini belirtmiştir: Problemin hissedilmesi, problemin tanımı, seçeneklerin oluşturulması, seçenekler hakkında bilgi toplanması, toplanan bilgilerin istekleri karşılama olasılığı açısından değerlendirilmesi, uygun seçeneğin belirlenmesi, planın uygulamaya konulması ve sonucun değerlendirilmesidir. Karar verme ile ilgili çalışan araştırmacılar da karar verme sürecinin bir takım basamaklardan geçerek ilerlediğini, bireyin bu basamakları kullandığında etkili kararlar verdiğini belirtmekte ve genel olarak karar verme sürecini 5 basamakta ele almaktadırlar. Bunlar: (1) Amacın belirlenmesi, (2) Seçeneklerin oluşturulması, (3) Seçeneklerle ilgili bilgi toplama, (4) Seçeneklerin avantajları ve dezavantajlarının belirlenmesi ve (5) Planlama, gözden geçirme ve uygulamadır (Baron ve Brown, 1991; Baron, 1994; Byrnes, 1998; Elias ve Weissberg, 2000; Furby ve Beyth-Marom, 1992; Halpern-Felsher ve Cauffman, 2001; Hastie ve Dawes, 2001; Janis ve Mann, 1977; Plous,1993).

Bazı araştırmacılar problem çözme ve karar verme süreçlerinin benzerlik gösterdiğini dolayısıyla bu kavramlarının bir arada kullanılması gerektiği savunmaktadırlar (Adair, 2000; Ivey, Ivey ve Simek-Morgan, 1993; Churney, 2001; Kushniruk, 2000). Diğer bir görüşe göre ise problem çözme ve karar verme kavramları birbirinden farklıdır (Baron ve Brown, 1991; Elstein ve Schwarz, 2002; Isen, 2001). Bu bağlamda problem çözme sürecinin temel amacı problemle karşılaşan bireyin, bozulan iç dengesini yeniden sağlamak iken, karar verme elde olanlar ve sunulanlar arasından, objektif ve alternatif yollar deneyerek seçimler yapmaktır (Michaelis ve Garcia, 1996; Welton ve Mallan, 1999). D'Zurilla ve Nezu (Akt: Nezu, 1985), karar vermeyi problem çözme sürecinin bir aşaması olarak ele almaktadırlar. Mann, Harmoni ve Power (1989) ise, problem çözmeyi karar verme yeterliğinin bir parçası olarak değerlendirmektedirler. Karar verme ve problem çözme süreçlerinde benzerlikler ve binişiklikler olduğu görülmektedir. Her iki kavrama ait ilgili alan yazın incelendiğinde ikisinin bir arada kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir (Korkut, 2004).

Bireylerin gelişimlerinde ergenlik dönemi problem çözme ve karar verme için baskının arttığı bir dönemdir (Donnelly ve Davis-Berman, 1994; Worel ve Danner, 1989). Bu dönemde problem çözme ve karar verme ergenin kimlik gelişimi açısından da önemli bir etkiye sahiptir. Etkili problem çözme ve karar verme becerilerine sahip olan ergenler kimlik oluşturmada zorlanmazken; etkili problem çözme ve karar verme becerisine sahip olmayan ergenler kimlikleri ve rolleri konusunda bunalım

yaşayabilmektedirler (Gander ve Gandiner, 1995; Mann, Harmoni ve Power, 1989; Naftel ve Driscoll, 1993; Selçuk, 2000). Ayrıca araştırmacılar ve klinik tedavi uzmanları ergenlerin yaşadığı madde bağımlılığı, ergen hamileliği, suç, intihar, depresyon, okul başarısızlığı ve okuldan ayrılma gibi problemlerin problem çözme ve karar verme becerilerindeki eksikliklerden kaynaklandığını göstermişlerdir (Asarnow, Carlson ve Guthrie, 1987; Benard, Fafoglia ve Perone, 1987; Flaherty, Marecek, Olsen ve Wilcove, 1983; Freedman, Donahoe, Rosenthal, Schlundt ve McFall, 1978; Kalafat ve Underwood, 1989). Bu durumun farkına varılması ile klinik çalışmalarda danışanların karar verme ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi vurgulanmıştır (D'Zurilla, 1988; Haley, 1976; Kazdin, Esveldt-Dawson, French ve Unis, 1987).

Araştırmalar kontrol odağı ile bireyin problem çözme (Doherty, 1981; Morry, 2003; Serin ve Derin, 2008; Yeşilyaprak, 1988) ve karar verme (Mann, Harmoni ve Power, 1989; Kaplan, Reneau ve Whitecotton, 2001; Phares, 1962; Scott ve Bruce, 1995) becerileri arasında ilişkiler olduğunu göstermektedir. Nowicki & Strickland (1973), iç kontrol odaklı bireylerin dış kontrol odaklı bireylere göre, daha fazla araştırmacı ve bilgi toplayıcı, bağımsız çalışmaya ve problem çözmeye daha istekli oldukları, başarı ve başarısızlıklarının sonuçlarını üstlenme özelliğine daha fazla sahip oldukları ifade edilmektedir (Akt. Aydınay, 1996). Malki, (1998) tarafından yapılan araştırmada, dış kontrol odaklı olma eğilimi yükseldikçe problem çözmeye kendini yetersiz algılama eğiliminin de yükseldiği saptanmıştır. Benzer bir araştırmada, içten kontrollü bireyler dıştan kontrollü bireylere ile karşılaştırıldığında daha yüksek düzeyde problemlerini çözmeye daha başarılı olacakları inancına sahip oldukları gözlenmiştir (Ören, 1991).

Karar verme ve kontrol odağı arasında ilişkiyi ortaya koyan bir araştırmada, Çoban ve Hamamcı (2006) kontrol odağının içtepisel karar verme stratejisi ve kararsızlıkla olan korelasyonu ise olumlu yönde ve düşük düzeyde olduğu bulunmuştur. Araştırmada ayrıca içsel kontrol odağına sahip öğrencilerin, dışsal kontrol odağına sahip öğrencilerle karşılaştırıldığında anlamlı şekilde daha fazla mantıklı karar verme stratejisini kullandıkları, daha az içtepisel karar verdikleri ve daha az kararsızlık yaşadıkları belirlenmiştir. Bir başka çalışmada ise, orta ve geç ergenlik dönemindeki bireylerin daha küçük yaştakilere göre daha içsel denetimli oldukları ve bu durumun da uyumlu karar verme tarzı kullanmalarında etkili olduğu bulunmuştur (Mann, Hormoni ve Power, 1989). Yine yapılan çeşitli çalışmalarda, karar verme davranışının içsel ve dışsal kontrol odağına sahip olan bireylere göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Dışsal kontrol odağına sahip bireyler içsel kontrol odağına sahip bireylere göre başkalarının görüşlerine daha bağımlı karar verme eğilimindedirler (Kaplan, Reneau ve Whitecotton, 2001). Ayrıca içsel kontrol odağına sahip bireylerin çevreleri üzerinde kontrol sağladıkları ve kendi kararlarını kendileri vermeyi tercih ettikleri bulunmuştur (Phares, 1962).

Özetle ergenlik dönemi, fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimdeki hızlı değişikliklerin gerçekleştiği kritik bir dönemdir. Bu dönem, ergenin yaşam biçiminde yeni seçenekler keşfettiği, bireysel ve toplumsal kimliğini araştırdığı bir zaman

aralıdır. Yapılan araştırmalarda içsel kontrol odağına sahip bireylere genellikle olumlu kişilik özellikleri atfedilmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, ergenin benlik oluşumunda iç kontrol odağını, problem çözme ve karar verme değişkenlerinin ne ölçüde açıkladığının belirlenmesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetlerinin planlanması ve uygulanması açısından önem verilmesi gereken bir konudur. Bu bağlamda bu araştırmanın bulguları ışığında, gelişimsel psikolojik danışma ve rehberlik çerçevesinde, ergenlerde iç kontrol odaklı kişilik özelliklerinin geliştirilmesi konusunda objektif bilgiler sağlanması beklenmektedir. Bu çerçevede bu araştırmanın amacı, ergenlerin iç kontrol odağı düzeylerini karar vermede öz saygı, karar verirken kullandıkları başa çıkma stilleri (ihtiyatlı seçicilik, umursamazlık, panik ve sorumluluktan kaçma) ve problem çözme düzeylerinin ne oranda yordadığını belirlemektir.

Yöntem

Araştırma Grubu

Araştırma Adana ili merkez ilçelerinde bulunan dört devlet lisesine devam eden 199'u (%53.6) kız, 174'ü (%46.4) erkek toplam 373 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Okulların seçimi ulaşılabilir örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları 15-19 arasında değişmektedir. Öğrencilerin 64'ü (%17) 9. sınıf, 93'ü (%24.7) 10. sınıf, 110'u (%29.2) 11. sınıf ve 110'u (%29.2) 12. sınıf öğrencileridir.

Veri Toplama Araçları

Nowicki-Strickland İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği: Nowicki ve Strickland (1973) tarafından geliştirilen ölçek Türkçe'ye Öngen (2003) tarafından uyarlanmıştır. Türkçe form 29 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 4'lü Likert türünde olup, beş alt ölçekten oluşmaktadır. Bunlar, "Aile ilişkileri için denetim odağı", "Başarı için denetim odağı", "Akran ilişkileri için denetim odağı", "Batıl inanç için denetim odağı" ve "Kader için denetim odağı"dır. Bu beş faktörün toplam varyansın % 36.8'ini açıkladığı belirlenmiştir. Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları "Aile ilişkileri için denetim odağı" alt ölçeği için .74, "Başarı için denetim odağı" alt ölçeği için .59, "Akran ilişkileri için denetim odağı" alt ölçeği için .61, "Batıl inanç için denetim odağı" alt ölçeği için .62 ve "Kader için denetim odağı" alt ölçeği için ise .47'dir. Ölçeğin tamamı için iç tutarlılık katsayısı .74'dür. Ölçekten alınan yüksek bireyin içten denetimli olduğunu, düşük puan ise dıştan denetimli olduğunu göstermektedir.

Ergenlerde Karar Verme Ölçeği: Ergenlerde Karar Verme Ölçeği, Mann, Harmoni ve Power (1989) tarafından karar vermede öz-saygı ve karar verme stillerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Otuz maddeye sahip olan ölçek iki bölümden ve 5 alt ölçekten oluşmaktadır. Bu iki bölüm; Karar Vermede Öz-saygı, ve Karar Vermede

Başa Çıkma Stilleri'dir. Alt ölçekler "Karar Vermede Öz-Saygı" ve karar vermede kullanılan başa çıkma stillerini ölçen "ihtiyatlı seçicilik", "panik", "sorumluluk almama" ve "umursamazlık" alt ölçekleridir. Maddeler; 3 (Benim için her zaman doğru), 2 (Benim için sık sık doğru), 1 (Benim için bazen doğru) ve 0 (Benim için hiçbir zaman doğru değil) şeklinde dört kategoriden biri işaretlenerek derecelenmektedir. Çolakkadıoğlu (2003) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış olan Ergenlerde Karar Verme Ölçeği'nin geçerliğini sınamak amacıyla yapı geçerliği ve ölçütlere dayalı geçerlik çalışmaları yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda Türkçe formun orijinaline uygun bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin, Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları; Öz-saygı alt ölçeği .79, İhtiyatlı Seçicilik alt ölçeği .78, Panik alt ölçeği .77, Sorumluluktan Kaçma alt ölçeği .65, Umursamazlık alt ölçeği .73 olarak bulunmuştur. Test tekrar test güvenilirlik katsayıları; Öz-saygı alt ölçeği için .80, İhtiyatlı Seçicilik alt ölçeği için .81, Panik alt ölçeği için .82, Sorumluluktan Kaçma alt ölçeği için .80, Umursamazlık alt ölçeği .86 bulunmuştur (Çolakkadıoğlu ve Güçray, 2007).

Problem Çözme Envanteri: Heppner ve Petersen (1982) tarafından bireyin problem çözme becerileri konusunda kendini algılayışını ölçmek amacıyla geliştirilen envanter, 6'lı Likert tipinde olup 35 maddeden oluşmaktadır. Envanter "Problem Çözme Güveni", "Yaklaşma-Kaçınma" ve "Kişisel Kontrol" isimli üç alt ölçeğe sahiptir. Envanter toplam puan olarak kullanılabilir. PÇE'den alınabilecek en yüksek puan 192, en düşük puan ise 32'dir. PÇE'den alınan yüksek puan problem çözme becerisinin düşük, düşük puan ise yüksek olduğunu göstermektedir. İç tutarlık katsayıları .72-.90, test tekrar test güvenilirlik katsayıları ise .83-.89 arasında değişmektedir. Türkçe'ye uyarlanması ilk olarak Taylan (1990) tarafından yapılan envanterin İngilizce ve Türkçe uygulamalarından elde edilen korelasyon katsayıları .64 ile .86 arasında değişmektedir. Test tekrar test güvenilirlik katsayısı .66'dır. Şahin, Şahin ve Heppner (1993) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .88, testi yarılama yöntemi ile bulunan güvenilirlik katsayısı ise .81'dir. Envanterin toplam puanının Beck Depresyon Envanteri ile korelasyon katsayısı .33, Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği ile korelasyon katsayısı .45 olarak belirlenmiştir. Faktör analizi sonucunda ölçeğin özgün formundan farklı olarak "aceleci yaklaşım", "düşünen yaklaşım", "kaçınan yaklaşım", "değerlendirici yaklaşım", "kendine güvenli yaklaşım" ve "planlı yaklaşım" olarak isimlendirilen altı faktör belirlenmiştir. Bu araştırmada toplam puan kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada *aşamalı çoklu regresyon analizi* kullanılmıştır. Toplanan veriler SPSS (11.5) paket programı ile değerlendirilmiştir. Aşamalı regresyon analizi yapılmadan önce örneklemin "doğrusallık" ve "normallik" sayıtlarını karşıladığı belirlenmiştir. Aykırı değer analizinde Mahalanobis uzaklık değerleri $p < .001$ ölçüt alınarak incelenmiş, uç değerler saptanmamıştır. Ayrıca değişkenler arası çoklu eş doğrusallık (multicolinearity), varyan şişmesi (VIF) ve tolerans değerleri incelenmiştir.

Bulguların anlamlı olup olmadığının değerlendirilmesinde .05 anlamlılık düzeyi ölçüt alınmıştır.

Bulgular

Ergenlerde iç kontrol odağını yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla yapılan aşamalı regresyon analizinden önce değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Tablo 1’de değişkenlerin aritmetik ortalama, standart sapma değerleri ve değişkenler arasındaki korelasyon değerleri yer almaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığında ise, çoklu eş doğrusallık sorununa yol açabilecek yükseklikte ilişki görülmemiştir.

Araştırmada ergenlerde iç kontrol odağını yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla yapılan aşamalı regresyon analizinde karar vermede öz saygı, karar vermede kullandıkları başa çıkma stilleri (umursamazlık, ihtiyatlı seçicilik, panik ve sorumluluk almama) ve problem çözme değişkenleri eşitliğe alınmıştır. Tablo 2’de iç kontrol odağının yordanmasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Değişkenlerin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

	1	2	3	4	5	6	7
1. İç kontrol odağı	-						
2. Problem çözme	-.42*	-					
3. Öz Saygı	.38*	-.43*	-				
4. İhtiyatlı seçicilik	.40*	-.52*	.50*	-			
5. Panik	-.25*	.31*	-.36*	-.20*	-		
6. Umursamazlık	-.35*	.48*	-.34*	-.34*	.44*	-	
7.Sorumluluktan kaçma	-.32*	.48*	-.43*	-.32*	.47*	.57*	-
X	84.57	93.86	11.23	12.25	7.32	4.74	5.60
Ss	9.35	20.36	3.22	3.53	3.70	2.92	3.59

Tablo 2. Ergenlerde İç Kontrol Odağı Puanlarının Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi

Yordayıcı Değişkenler	R	ΔR ²	Standart hata	R ² değ	F değ	F Reg	Beta	t
Problem çözme	.42	.18	8.49	.18	80.12**	80.12**	-.19	-3.32*
İhtiyatlı seçicilik	.47	.22	8.25	.05	22.68**	53.74**	.18	3.18*
Özsaygı	.50	.24	8.14	.02	10.80*	40.37**	.16	2.92*
Umursamazlık	.51	.26	8.06	.02	8.38*	32.98**	-.15	-2.89*

*p<.01, **p<.001

Ergenlerde karar vermede öz saygı, karar vermede kullanılan başa çıkma stillerinin (umursamazlık, ihtiyatlı seçicilik, panik ve sorumluluk almama) ve problem çözmenin iç kontrol odağını ne düzeyde açıkladığını belirlemek için aşamalı regresyon analizi yapılmıştır. Aşamalı regresyon analizi sonuçlarına göre, iç kontrol odağının en önemli yordayıcıları sırasıyla “problem çözme” [$F_{reg(1, 372)}=80.12, p<.001$], karar vermede “ihtiyatlı seçicilik” başa çıkma stili [$F_{reg(2, 372)}=53.74, p<.001$], “karar vermede özsaygı” [$F_{reg(1, 372)}=40.37, p<.001$] ve karar vermede “umursamazlık” başa çıkma stilidir [$F_{reg(1, 372)}=32.98, p<.001$]. Bu dört değişkenin ergenlerde iç kontrol odağının %26’sını açıkladığı belirlenmiştir.

Tartışma

Araştırma sonucunda problem çözme becerilerinin yüksek olmasının iç kontrol odağını açıklamada ilk sırada yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Problem çözme becerisinin yüksekliği bireyin probleme odaklanabilme, problemi tanımlama, alternatif çözüm yolları üretme, uygulayacağı çözüm yolunu belirleme, belirlenen çözümü uygulama ve sonucunu değerlendirmede başarılı olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde ilgili araştırmalar (Anderson, 1977; Küçükkaragöz, 1998; Solmuş, 2004; Spector ve O’Connell, 1994) iç kontrol odağı yüksek olan bireylerin kendi yaşam sorumluluklarını aldıklarını ve karşılaştıkları problemleri gerçekçi bir biçimde çözmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Araştırma bulgularımızla paralel olarak problem çözme becerilerinin yüksekliği ile iç kontrol odağı arasında olumlu yönde ilişki olduğunu gösterir araştırma sonuçları bulunmaktadır (Doherty, 1981; Morry, 2003; Serin ve Derin, 2008;

Yeşilyaprak, 1988). Nowicki ve Strickland (1973) da iç kontrol odaklı bireylerin daha fazla araştırmacı ve bilgi toplayıcı, bağımsız çalışmaya ve problem çözmeye daha istekli oldukları, başarı ve başarısızlıklarının sonuçlarını üstlenme özelliğine daha fazla sahip olduklarını ifade etmektedirler (Akt. Aydınay, 1996). Ayrıca Ören (1991) tarafından yapılan çalışmada içten kontrollü bireylerin problemlerini çözmeye daha başarılı olacakları inancına yüksek düzeyde sahip oldukları belirlenmiştir.

Araştırmada iç kontrol odağını açıklayan ikinci bir değişken de karar vermede kullanılan başa çıkma stillerinden biri olan ihtiyatlı seçiciliktir. Scott ve Bruce (1995) iç kontrol odağı yüksek olan bireylerin, akılcı karar verme tarzını kullandıklarını ve daha az kaçınıcı ve bağımlı olduklarını belirtmektedirler. İhtiyatlı seçicilik karar verme stilini kullanan bireyler karar verme durumuna iyimser bir şekilde yaklaşır, zaman baskısı hissetmediklerinde kendileri için en uygun olanı seçmeye yönelir ve yüksek düzeyde stres yaşamazlar (Friedman ve Mann, 1993). İhtiyatlı seçicilik olumlu bir karar verme stildir. İç kontrol odaklı olan bireyler de başarılı, etkili, atılgan, girişimci, güvenli ve bağımsız kişilerdir (Loosemore ve Lam 2004, Silvester ve ark. 2002, Yeşilyaprak 2000). Çoban ve Hamamcı (2006) tarafından yapılan çalışmada da iç kontrol odağı yüksek olan kişilerin daha fazla mantıklı karar verme stratejisi kullandıklarını belirlemişlerdir. Benzer şekilde Mann, Harmoni ve Power (1989) da iç kontrol odağı yüksek olan ergenlerin ihtiyatlı seçici karar verme stilini kullandıklarını saptamışlardır.

Araştırmada iç kontrol odağını açıklayan bir diğer yordayıcı değişken de karar vermede özsaygıdır. Mann ve arkadaşları (1998) öz saygısı yüksek olan bireylerin karar verme yeterliliklerini daha olumlu algıladıklarını ifade etmektedirler. Bu çalışmada etkili karar verebilmenin göstergelerinden biri olan karar vermede öz saygının iç kontrol odağını anlamlı oranda yordadığı görülmüştür. İçsel kontrol odağına sahip bireylerin; öz saygı düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir (Yeşilyaprak, 2004). Karar vermede özsaygının en önemli yordayıcılarından biri genel özsaygıdır (Güçray, 2001). Araştırma bulgumuzla paralel şekilde araştırmalar iç kontrol odaklı kişilerin, kendilik algılarının yüksek olduğunu (Loosemore ve Lam 2004, Silvester ve ark. 2002), kendilerini daha sağlıklı hissettiklerini (Ozolins ve Stenstrom, 2003), başa çıkma becerilerinin daha yüksek olduğunu (Elise ve ark. 1998) ve içsel motivasyonlarının daha fazla olduğunu göstermektedir (Fazey ve Fazey 2001).

Araştırma sonucunda iç kontrol odağının yordayıcılarından bir diğeri de karar vermede umursamazlık stildir. Umursamazlık, bireyin karar vermesi gereken durumlarda sanki verilecek bir karar yokmuş gibi davranmasıdır (Friedman ve Mann, 1993). Karar vermede öz saygısı düşük bireyler, umursamazlık karar verme stilini kullanmaktadırlar (Mann, Harmoni ve Power, 1989). Öz saygısı düşük bireyler ise, iç kontrol odağı düşük olan kişilerdir (Yeşilyaprak, 2004). Araştırmalar iç kontrol odağı düşük olan dolayısıyla dış kontrol odağına sahip kişilerin, çevre üzerine denetimlerinin olmadığını düşünen, daha pasif, hem kendilerine hem de diğerlerine daha az güvenen kişiler olduğunu göstermektedir (Loosemore ve Lam, 2004; Silvester ve ark. 2002). Bu

nedenle iç kontrol odaklı kişilerin karar verme durumlarında kullanılan olumsuz başa çıkma stillerinden biri olan umursamazlığı kullanmaları beklenilmemektedir.

Araştırma sonucunda içsel kontrol odağı yüksek ergenlerin sağlıklı problem çözüme ve karar verme becerilerine sahip olduğu belirlenmiştir. Ergenlerin içsel kontrol odağına, sağlıklı problem çözüme ve karar verme becerilerine sahip olmaları için, uygulamacıların ergenlere yönelik olarak gelişimsel rehberlik kapsamında grup rehberliği çalışmaları düzenlemeleri önerilmektedir. Birçok karar verme ve problem çözüme durumu ile yüzyüze kalan ergenlerin yaşamdan daha fazla doyum elde etmeleri, daha çok olumlu duygular yaşamaları ve sağlıklı kimlik geliştirmeleri için gelişimsel rehberlik kapsamında problem çözüme ve etkili karar verme becerilerini geliştirmeye yönelik grup rehberliği çalışmaları yapılması önerilmektedir. Ayrıca özellikle ergenlerde karar verme konusunda yapılmış araştırmaların azlığı dikkati çekmektedir. Bu konuda daha fazla araştırma yapılmaya gereksinim vardır.

Kaynaklar

- Anderson, C. R. (1977). Locus of control, coping behaviors and performance in a stress setting: A longitudinal study. *Journal of Applied Psychology*, 62, 446-451
- Adair, J. (2000). *Karar Verme ve Problem Çözme*. (Çev.: Kalaycı, N.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aydınay, A. (1996). *İş tatmini ile denetim odağı arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çoban, A. E. & Hamamcı, Z. (2006). Kontrol odakları farklı ergenlerin karar stratejileri açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14,2, 393-402.
- Çolakkadioğlu, O. & Güçray, S. S. (2007). Ergenlerde Karar Verme Ölçeği'ni Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 26, 61-71.
- Demirci, S. (1998). *Düşünme ihtiyacı ölçeği psikometrik özellikleri: Düşünme ihtiyacı, kontrol odağı inancı ve öğrenilmiş güçlülük ilişkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Dönmez, A. (1987). Denetim odağı: Temel araştırma alanları. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 19, (1) 260-275.
- Doherty, W.J. (1981). Locus of control differences and marital dissatisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 43(2), 369-377.
- D'Zurilla, T. J., & Goldfried, M. R. (1971). Problem solving and behavior modification. *Journal of Abnormal Psychology*, 78 (1), 107-126.
- D'Zurilla, T.J. & Nezu, A. (1982). Social problem solving in adults, In P. C. Kendall (Ed.). *Advances in Cognitive Behavioral Research and Therapy* (Vol. 1, p. 201-274). New York: Academic Press.
- D'Zurilla, T.J (1988). Problem solving therapies. In K.S. Dobson (Ed.). *Handbook of Cognitive-Behavioural Therapies*, Guilford Publications Inc. 85-135.
- Elise, R.H., Bryan, H. & Kathleen, C. (1998). Adolescent health: The relationships between health locus of control, beliefs and behaviours. *Guidance & Counseling*, 13(3): 23-30.

- Fazey, D.M.A. & Fazey, J.A. (2001). The potential for autonomy in learning: perceptions of competence, motivation and locus of control in first-year undergraduate students. *Studies in Higher Education*, Vol. 26(3):345-361.
- Friedman, A.I. & Mann, L. (1993). Coping patterns in adolescent decision making: An Israeli-Australian comparison. *Journal of Adolescence*. 6, 187-199.
- Güçray, S. S. (1995). Karar Verme Davranışları Ölçeği'nin (KDÖ) geçerlik ve güvenilirliği. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2(4): 60-68.
- Güçray, S. S. (2001). Ergenlerde karar verme davranışlarının öz-saygı ve problem çözme becerileri algısı ile ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8, 8, 106-121.
- Heppner, P.P. & Petersen, C.H. (1982). The development and implications of a Personal Problem-Solving Inventory. *Journal of Counseling Psychology*, 29, 1, 66-75.
- Heppner, P.P. & Karuskof, C.J. (1987). An information processing approach to personal problem solving. *The Counseling Psychologist*, 15, 371-447.
- Ivey A.E., Iyey M.B., & Simek-Morgan L. (1993). *Counseling and psychotherapy: A multicultural perspective*, 3rd Edition. Allyn and Bacon.
- Kaplan, S. E. Reneau, J. H. & Whitecotton, S. (2001). The effects of predictive ability information, locus of control, and decision maker involvement and decision aid reliance. *Journal of Behavioral Decision Making*, 14,35-50.
- Kuzgun, Y. (1993). Karar Stratejileri Ölçeği: Geliştirilmesi ve standardizasyonu. VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları. (Ed.) Rüveyde Bayraktar ve İhsan Dağ. Türk Psikologlar Derneği Yayını.
- Küçükkaragöz, H. (1998). *İlkokul öğretmenlerinde kontrol odağı ve öğrencilerinin kontrol odağı oluşumuna etkileri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir.
- Loosemore, M., & Lam, A. S. Y. (2004). The locus of control: A determinant of opportunistic behaviour in construction health and safety. *Construction Management and Economics*, 22, 385-394.
- Malki, R. (1998). *Davranışlarda iç-dış kontrol odağı ile ruh sağlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, E.Ü.Sos.Bil.Enstitüsü.
- Mann, L., Harmoni, R. & Power, C. (1989). Adolescent decision-making: The development of competence. *Journal of Adolescence*, 12, 265-278.

- Morry, M.M. (2003). Perceived locus of control and satisfaction in same-sex friendships, *Personal Relationships*, 10, 495-509.
- Nowicki, S. & Strickland, B.R. (1973). A Locus of Control Scale for Children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 40, 1,148-154
- Ozolins, A.R. & Stenstrom, U. (2003). Validation of health locus of control patterns in Swedish adolescent. *Adolescence*, 38(152), 650-658.
- Öngen, D. (2003). Denetim odağı ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 35, 436-447.
- Ören, N. (1991). Denetim odağı ve kendini kabul arasındaki ilişkiler. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 1-2, 20-28.
- Phares, E. J. (1962). Perceptual threshold decrements as a function of skill and chance expectencies. *Journal of Psychology*, 53, 399-407.
- Rossier, J., Dahourou, D. & Mccrae, R.R. (2005). Structural and mean-level analyses of the five-factor model and locus of control: Further evidence from aAfrica, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36, 227-246.
- Rotter, J.B. (1954). *Social Learning and Clinical Psychology*, New York, Prentice-Hall.
- Scott, S. G. & Bruce. R. A. (1995). Decision-making style: The development of a new measure. *Educational and Psychological Measurement*, 55, 818-831.
- Serin, N.B. & Derin, R. (2008). İlköğretim öğrencilerinin kişilerarası problem çözme becerisi algıları ve denetim odağı düzeylerini etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*[Bağlantıda]. 8:1.Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>
- Silvester, J., Gough, M. F., Anderson, N. R., & Mohamed, A. R. (2002). Locus of control, attributions and impression management in the selection interview. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 75, 59-76.
- Solmuş, T. (2004). İş yaşamı, denetim odağı ve beş faktörlük kişilik modeli. *Türk Psikoloji Bülteni*, 10, 196-205.
- Spector, P.E., & O'Connell, B.J. (1994). The contribution of personality traits, negative affectivity, locus of control, and Type A to the subsequent reports of job stressors and job strains. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 67, 1-11.

- Şahin, N., Şahin, N. H. & Heppner P. P. (1993). Psychometric properties of the Problem Solving Inventory in a group of Turkish University Students. *Cognitive Therapy and Research*, 17, 4, 379-397.
- Taylan, S. (1990). *Heppner'in Problem Çözme Envanteri'nin uyarlama, güvenirlik ve geçerlik çalışmaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeşilyaprak, B. (1988). *Lise öğrencilerinin içsel ya da dışsal denetimli olmalarını etkileyen etmenler*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Ankara.
- Yeşilyaprak, B. (2000). *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yeşilyaprak, B. (2004). *Eğitimde Bireysel Farklılıklar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yeşilyaprak, B. (2005). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. 9. Basım. Pegem Yayıncılık. Ankara.